https://doi.org/10.54809/jkss.vi6.175

گۆڤاری کوردستانیی بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی

Copyright © Open access article with CC BY-NC-ND 4.0

چەواشەکاریی میدیایی و ستراتیژی ڕووبەڕووبوونەوەی لە هەرێمی کوردستان – عێراق دا

م.د. محمد عمر کاکە

بەشی ڕاگەیاندن- پەیمانگای تەکنیکی چەمچەماڵ

زانکۆی پۆلیتەکنیکی سلێمانی

mohammed.kaka@spu.edu.iq

م.ی. فاروق جمیل کریم

- بەشی ڕاگەیاندن – کۆلێژی زانستە مرۆڤایەتییەکان

زانکۆی هەڵەبجە

Farooq.kareem@uoh.edu.iq

پوختە:

ئامانجی ئەم توێژینەوەیە ڕوونکردنەوەی ڕەهەند و هۆکارەکانی چەواشەکاریی میدیاییە لە کوردستان، پاشان دیاریکردنی ستراتیژێکی هەمەلایەنەیە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی لەلایەن پەرلەمان و حکومەتی هەرێمی کوردستان و سەندیکا و دەزگا پەیوەندییدارەکانەوە. مشتەی توێژینەوەکە پێکهاتووە لە دوو کەیسی گرنگ کە لەساڵی ٢٠٢١دا بوونە جێگەی باسوخواسی ڕایگشتیی و بابەتی سەرەکیی ڕووماڵی میدیایی، ئەوانیش: کەیسی داخستنی نەخۆشخانەی هیوا لە کەناڵی NRT، کەیسی دەستگیرکراوانی بادینان لە کەناڵی ڕووداو. لەچوارچێوەی میتۆدیی وەسفییدا، لەڕێی ئامرازی ڕووپێویی بۆ چۆنیەتیی و چەندایەتیی ئەو هەواڵ و بەرنامە و ژانرە ڕۆژنامەوانییانە کراوە لە ڕووماڵی هەردوو کەناڵ دا. لەبەر ڕۆشنایی خستنەڕووی دۆخی میدیایی و پاشان شیکاریی ناوەڕۆکی هەواڵەکاندا، سێ ڕێوشوێن وەک ستراتیژ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی چەواشەکاریی میدیایی لە هەرێمی کوردستان خراونەتەڕوو کە بریتین لە: ڕێوشوێنی میدیایی، یاسایی، کارگێڕیی. توێژەران بەو ئەنجامە گەیشتوون کە چەواشەکاریی میدیایی وەک دیاردەیەکی بەربڵاوی جیهانیی، ناوەندی میدیایی کوردستانیشی گرتووەتەوە و کەناڵەکان نەیانتوانیوە خۆیان لەو دیاردەیە بپارێزن. لە هەرێمی کوردستانی عێراق دا ڕێوشوێنی ستراتیژیی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی چەواشەکاریی میدیایی نەگیراوەتەبەر و بایەخی زۆری پێنەدراوە. ئەمە لەکاتێکدایە یاسا بەرکارەکانی ڕێکخستنی کاری ڕۆژنامەوانیی وەڵامدەرەوەی پێویستییەکانی ئەم قۆناخە نین لە بەرەنگاربوونەوەی دیاردەی چەواشەکاریی میدیاییدا. بۆیە توێژینەوەکە ڕاسپاردەکانی ئاراستەی لایەنە پەیوەندییدارەکان دەکات لە پەرلەمان و حکومەت و دامەزراوە میدیاییە متمانەپێکراوەکانی کوردستان کە ستراتیژی ڕووبەڕووبونەوەی چەواشەکاریی میدیایی بگرنەئەستۆ، یاسای نوێ دەربکرێت بۆ بەرنگاربوونەوەی چەواشەکاران، گرنگیی بە پەروەردەی میدیایی بدرێت و ناوەندی ڕاستاندنی هەواڵ و زانیاریی دروستبکرێت.

کلیلە وشەکان: چەواشەکاریی میدیایی، پەروەردەی میدیایی، سەقامگیریی میدیایی، دۆخی میدیایی، ناوەندی ڕاستاندنی هەواڵ.

Recieved: 26/7/2022
Accepted: 18/9/2022

E-ISSN: 2790525-X
P-ISSN: 27905268

پێشەکیی:

بەکارهێنانی چەمکی چەواشەکاریی میدیایی بە شێوازێکی فەرمی، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو یەکە سیخوڕییەی لە ناوەڕاستی سەدەی رابردوودا لە دەزگای سیخوڕیی رووسیی ناسراو بە KGBدامەزرێندرا بەمەبەستی بڵاوکردنەوەی پروپاگەندەی سیاسیی دژ بە وڵاتانی نەیاری یەکێتیی سۆڤێت(McNamara Robert,٢٠٢٢\٨\٢٩). کەواتە چەواشەکاریی میدیایی بەکارهێنراوێکە مێژوویەکی کۆنی هەیە و لەئێستادا بەهۆی تەکنەلۆژیای نوێوە بەکارهێنانی پانتاییەکی گەورەی بواری میدیای داگیرکردووە.

لە هەرێمی کوردستاندا چەواشەکاریی میدیایی ئاستەنگێکی دیاری بەردەم کاری میدیای پیشەییە، دەتوانین بڵێین چەواشەکاریی لە میدیای کوردییدا جیاوازتر لە میدیای جیهانیی، زەمینەی لەبارتری بۆ رەخساوە، ئەمەش بەهۆی نەبوونی میدیای تایبەت بە راستاندنی هەواڵ و زانیاریی چەواشەکار و نەبوونی یاسای تۆکمە بۆ رێگریکردنی، هەروەها نەبوونی جەماوەرێکی هۆشیار، ئەمانە ژینگەیەکیان دروستکردووە کە چەواشەکاران کارەکتەرێکی سەرەکیین لە وێناکردنی پرسە گرنگەکان و ئاراستەکردنی رای گشتییدا، تا ئەو رادەیەی لەم سەردەمدا هیچ هۆکارێکی تر نەیتوانیوە ئەو رۆڵە بگێرێت. لەم سۆنگەیەوە، ئەم توێژینەوەیە هەوڵێکی زانستییە بۆ ئاشنابوون بە چەواشەکاریی میدیایی و شێوازە سەرەکییەکانی هەروەها ئەو رێوشوێنانەی بۆ رووبەڕووبونەوە و سنووردارکردنی پێویستە لەرووی یاسایی و کارگێریی و میدیایی بگیرێتەبەر. ناوەڕۆکی توێژینەوە بەم شێوەیەی لای خوارەوەیە:

یەکەم: چوارچێوەی توێژینەوەکە.

دووەم: چەمک و پێناسەی چەواشەکاریی میدیایی.

سێیەم: شێوازەکانی چەواشەکاریی میدیایی و تەکنیکە بەکارهاتووەکان لە هەرێمی کوردستان- عێراق دا.

چوارەم: رێوشوێنە ستراتیژییەکانی رووبەڕووبونەوەی چەواشەکاریی میدیایی لە هەرێمی کوردستان-عیراق دا.

یەکەم: چوارچێوەی توێژینەوەکە:

١/ تایبەتمەندییەکانی توێژینەوەکە:

کێشەی ئەم توێژینەوەیە تەشەنەکردنی دیاردەی چەواشەکاریی میدیاییە بەشێوەیەکی بەربڵاو لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا، هەروەها نەبوونی لایەنێك کە بەرپرسیارێتیی رووبەڕووبونەوەی بگرێتە ئەستۆ، بە هەمان شێوە نەبونی ناوەندی میدیایی تایبەت بە ئاشکراکردنی چەواشەکاریی و راستاندن و ناساندنی ئەو رێگا و شێوازانەی کە چەواشەکاران گرتوویانەتەبەر بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانیان، هەروەك خستنەرووی چونێتیی رووبەڕوبونەوەی ئەم دیاردەیە تەشەنەکردووە.

گرنگیی ئەم توێژینەوەیە بریتییە لە نیشاندانی رێوشوێنی ستراتیژیی بۆ رووبەڕووبونەوەی چەواشەکاران، هەروەک ئامانجی سەرەکییش تێدا شیکردنەوەی دیاردەکە و باسکردنی چۆنێتیی رووبەڕووبونەوەیەتی لە هەرێمی کوردستاندا. لەم توێژینەوەیەدا باسی چەواشەکاریی میدیا و شێوازەکانی و هەریەك لە رێوشوێنە یاسایی و کارگێریی و میدیاییەکان کراوە بۆ رووبەڕوبونەوەی ئەم دیاردە بەربڵاوە لە میدیای کوردیدا و رێوشوێنە میدیاییەکان وەك شارێی چارەسەر باسکراوە و پشکی سەرەکیی پێدراوە.

لێرەدا هەندێك پرسیار دێتە ئاراوە:

١- ئایا بەبێ نەخشەڕێگایەکی ستراتیژیی تۆکمە بۆ ڕووبەڕوبوونەوەی دیاردەی چەواشەکاریی، دەتوانرێت سنوور بۆ ئەم دیاردە بەربڵاوە دابنرێت لە هەرێمی کوردستان؟

٢- ئایا ئەو هەنگاوانە چین کە پەرلەمانی کوردستان وەك سەرچاوەی دەسەڵاتی یاسادانان بۆ ڕێگریکردن لەم دیاردەیە ناوێتی؟

٣- ئەو ڕێوشێنانەی چین کە حکومەتی هەرێمی کوردستان وەك دەسەڵاتی کارگێڕیی دەتوانێت بیانگرێتە بەر بۆ رووبەڕوبونەوەی ئەم دیاردەیە؟

٤- ئایا نەبونی ناوەندی تایبەت بە ئەنتی چەواشەکاریی لە هەرێمی کوردستان، رووبەری کاری چەواشەکارانی فراوانتر نەکردووە؟

٥- ئایا ناوەندە میدیاییە سەرەکییەکان لە هەرێمی کوردستان توانیویانە لە رووبەڕووبوونەوەی هەواڵ و زانیاریی چەواشەکاردا رۆڵی خۆیان بگێرن و سنورداری بکەن؟

٦- ئایا بە بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاریی جەماوەر رووبەری کاری چەواشەکاران بچوك دەکرێتەوە؟

٢/ ئامانجی توێژینەوەکە:

ئامانجی ئەم توێژینەوە بریتیە لە ناساندنی دیاردەی چەواشەکاریی بەشێوەیەك هەڵقوڵاوی ناو ژینگەی میدیایی هەرێمی کوردستان بێت، خستنەڕووی ئەو بۆشاییە یاساییەی لە بواری میدیاییدا هەیە چەواشەکاران قۆستوییانەتەوە، هەروەها دەرخستنی ئەو ڕێوشوێنە کارگێرییانەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە ڕێگای وەزارەتە پەیوەندیدارەکانەوە دەتوانێت بیگرێتەبەر بۆ رووبەڕووبونەوەی دیاردەکە، هەروەک دروستکردنی ناوەندی راستاندن و رووبەڕووبوونەوەی هەواڵ و زانیاریی چەواشەکار کە لە جیهانی ئەمڕۆماندا بە سەدان ناوەند و وێب سایت و ئەکاونت بۆ ئەم پرۆسەیە دامەزرێندراون، کۆتا ئامانجیش دەرخستنی رۆڵی میدیای باوەرپێکراو لە هەرێمی کوردستان و چۆنێتی رووبەڕوبوونەوەی دیاردەی چەواشەکاریی.

کۆمەڵگەی توێژینەوەکەش بریتییە لەو کۆمەڵگەیەی کە توێژەر مشتەی توێژینەوەکەی تێدا هەڵدەبژێرێت، بۆ ئەم مەبەستە توێژەران هەردوو کەناڵی NRT و رووداو-یان هەڵبژاردووە وەک دوو کەناڵی کوردیی کە خاوەنی جەماوەرێکی زۆرن.

٣/ میکانیزمی توێژینەوەکە:

میتۆدی توێژینەوەکە: بەپێی سروشتی توێژینەوەکە، میتۆدی وەسفی بەکارهاتووە، بەئامانجی وەسفکردنی دیاردەی چەواشەکاریی و باسکردنی هەموو ئەو شێوازانەی بەکاردەهێندرێت لە جێبەجێکردنی ئەم دیاردەیەدا. ئەم میتۆدە هاوکارە بۆ تێگەیشتنێکی قووڵ لە دیاردەکان و توانای دارشتنی ستراتیژی رووبەڕووبونەوەیان، توێژەر ڕێکاری رووپێویی و ناخشییکاری بەکارهێناوە لە رەهەندیی کردەنیی توێژینەوەکەیدا.

مشتەی توێژینەوەکە:

أ/ نموونەپشکنین (سامپڵ)/بابەت: ڕووماڵی میدیایی کەناڵی NRT بۆ کەیسی داخستنی نەخۆشخانەی هیوا-ی تایبەت بە ژێرپەنجە. لەگەڵ کەیسی دەستگیرکراوانی بادینان لە هەواڵ و بەرنامەکانی کەناڵی ڕووداو. هەردوو بابەتی وەرگیراو بۆ مشتە، سیفەتی کەیسیان هەیە، واتا تەنها هەواڵێک نین، هەروەها دروستکەری رایگشتی بوونە لە

هەرێمی کوردستان.

ب/ نموونەپشکنیین (سامپڵ)/کەناڵ: پێکهاتووە لە هەردوو کەناڵی (NRT) و (رووداو) لەگەڵ ئەو ماڵپەر و پەیجانەی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان کە هەڵگری هەمان ناون.

٤/ توێژینەوەکانی پێشوو:

١/توێژینەوەی (بوسعيد، ٢٠١٨):

توێژینەوەیەکی (وەسفی . شیکاری)یە. توێژەر هەستاوە بە وەرگرتنی ژووری هەواڵی کەناڵی جەزیرە بەمەبەستی دیاریکردنی رێوشوێنەکانی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو هەواڵانەی کە لە سۆشیاڵ میدیاوە بڵاودەکرێنەوە. باسی شێوازی وەرگرتنی هەواڵ و زانیاریی لە سۆشیاڵ میدیاوە کردووە تا دەگاتە بڕیاردان لە بڵاوکردنەوەی لە هۆکارە میدیاییەکانی دامەزراوەی جەزیرەدا. لە سەرەکیترین ئامانجەکانی ئاشکراکردنی شێوازی ڕاستاندنی هەواڵ و زانیارییەکانی سۆشیاڵ میدیا و باسکردنە لەو قۆناغانەی کە هەواڵ و زانیارییەکانی سۆشیاڵ میدیا پێیدا تێدەپەڕێندرێت، بەشداریکردنە لە دانانی ڕێبەرێکی زانستیی و پیشەیی بۆ ڕۆژنامەوانی عەرەبیی بەمەبەستی ڕاستاندنی هەواڵ و زانیارییەکانی سۆشیاڵ میدیا. لەم توێژینەوەیەدا توێژەر بە چەند دەرئەنجامێك گەیشتووە، لەوانە: سۆشیاڵ میدیا سەرچاوەیەکی سەرەکییە بۆ دامەزراوەی جەزیرە، ئەمەش وایکردووە دامەزراوەکە بەشێك بۆ ڕاستاندنی زانیارییەکان دابمەزرێنێت بەمەبەستی سوودوەرگرتن لە هەواڵ و زانیارییەکانی سۆشیاڵ میدیا. هەروەك ئەوەی خستووەتەڕوو کە چەواشەکاران بەردەوام شێوازی نوێ دەدۆزنەوە بۆ بڵاوکردنەوەی چەواشەکارییەکانیان، بۆیە خولی ڕاهێنانی تایبەت بەم بوارە و گۆڕانکاریی بەردەوام لە قۆناغەکانی ڕاستاندن بە پێویستییەکی سەرەکیی بۆ دامەزراوەکە باسکردووە.

٢/ توێژینەوەی (الدليمي، ٢٠١٨):

توێژینەوەکە (وەسفی)یە، توێژەر باس لە بڵاوبونەوەی دیاردەی هەواڵی شێوێندراو دەکات بەمەبەستی بەکارهێنانی وەك شێوازێ نوێی پڕوپاگەندە، بەرەودان بەمجۆرە لە هەواڵ بە شێوەیەکی ڕێکخراو وایکردووە کاریگەریی لەسەر پەیوەندییە میدیاییەکان هەبێت، بەڕادەیەك ڕایگشتیی ئاراستە بکات، قەیرانی وڵاتانی کەنداو و میرنشینی قەتەر، قەیرانی هەڵبژاردنەکانی ساڵی ٢٠١٦ی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و دەستتێوەردانی رووسیای بە نمونە هێناوەتەوە بۆ سەلماندنی کاریگەریی هەواڵ و زانیاریی شێوێندراو. لە سەرەکییترین ئامانجەکانی دیارییکردنی چەمکی هەواڵی شێوێندراو و ئامانجەکانی و مەترسییەکانێتی. هەروەك تیشك خستنەسەر شێوازەکانی مامەڵەکردنە لەگەڵ هەواڵی شێوێندراو و کاریگەرییەکانی لەسەر ڕایگشتیی. لە دەرئەنجامەکانی ئەم توێژینەوەیەدا دەرکەوتووە میدیاکاران شارەزاییەکی باشیان هەیە لە چەمکی هەواڵی شێوێندراو و ئامانج و مەترسییەکانی، هەروەها ئەم دیاردەیە کاریگەریی هەیە لەسەر رایگشتیی بەتایبەت لە ناوزڕاندنی کەسایەتییەکان.

٣/ توێژینەوەی (عبد الله، ٢٠١٨):

توێژینەوەکە (وەسفیی شیکاری)یە، پشکنین بۆ پەیامی هەواڵی پەڕە و ئەکاونتە ساختەکان دەکات کە بەناوی رۆژنامە بەناوبانگەکانی وڵاتی میسر لە فەیسبوك دروستکراون، بەمەبەستی دیارییکردنی تایبەتمەندی و شێوازی داڕشتنی هەواڵ و زانیارییەکانییان و ئەو پاڵنەرانەی هۆکاری بڵاوکردنەوەی

پەیامەکانیانـن. ئامانجـی توێژینەوەکـە باسـکردنی سـتراتیژەکانی چەواشـەکارییە لـە سـەردەمی پێشـکەوتنی تەکنەلۆژیـادا، هـەروەك کاریگەریـی ئـەو پـەڕە و ئەکاونتـە چەواشـەکارانە لەسـەر متمانـەی جەمـاوەر بـە سـەرچاوە راسـتەقینەکان، وەک رۆژنامەکانـی (اليـوم السـابع، البوابـة). لـە گرنگتریـن دەرئەنجامەکانـی: هوشـیارکردنەوەی جەمـاوەر لەبـارەی چەواشـەکاریی و ئاگادارکردنەوەیـان لـە گـوزارە سەرنجڕاکێشـەکان، هەروەهـا دەرکەوتـووە کـە ئـەو چەواشـەکارییانە بەرنامـە بۆداڕێـژراون و هەڕەمەکیـی نییـن.

٥/ ناساندنی زاراوەکانی توێژینەوەکە:

چەواشـەکاران: ئـەو گـروپ و لایـەن و کەسـانە دەگرێتـەوە کـە هەڵدەسـتن بـە ئەنجامدانـی پرۆسـەی چەواشـەکاریی.

زانیاریـی چەواشـەکارانە: مەبەسـت لـەم چەمکـە ئـەو هـەواڵ و زانیارییانەیـە، کـە بڵاوکردنەوەیـان ئەجێنـدای لەپشـتە و لەلایـەن گروپێـك یـان کەسـانێك لـە هـۆکارە میدیاییەکانـەوە بڵاودەکرێنـەوە بەمەبەسـتی دروسـتکردنی رایگشـتیی، یـان بەلارێدابردنـی.

ئەنتـی چەواشـەکاریی: پرۆسـەی ڕاسـتاندنی ئـەو هـەواڵ و زانیارییانەیـە کـە لـە هـۆکارە میدیاییەکانـەوە بڵاودەکرێنـەوە، رێکخراوێـك یـان گروپێـك یـان کەسـانێك ئـەو ئەرکـە لەئەسـتۆدەگرێت.

میدیـای سـەرەکیی، یـان سـەنگین: بـۆ ئـەو میدیایانـە بەکارهاتـووە کـە نـاسراون و سـەرچاوەی سـەرەکیی هـەواڵ و زانیارییەکانـی جەمـاوەرن.

ڕێوشـوێن: مەبەسـت ئـەو هۆکارانەیـە کـە دەگیرێنەبـەر و جێبەجێدەکرێـن بـۆ گەیشـتن بـە دەرئەنجامێکـی خوازراو.

هەرێمی کوردستان – عێراق: قەوارەیەکی سیاسیە لە دەستوری کۆماری عیراقدا دانی پێدانراوە.

سـەقامگیریی دۆخـی رۆژنامەوانیـی: پرۆسـەیەکە، کۆمەڵـە رێکارێکـی تێـدا دەگیرێتەبـەر بـۆ ئەنجامدانـی کاری پێکەوەیـی لەنێـوان دامـەزاروە میدیاییـەکان و جەمـاوەردا.

دووەم: چەمک و پێناسەی چەواشەکاریی میدیایی:

کلێـر واردل (Claire Wardle) بەڕێوەبـەری سـەنتەری (تـاو) بـۆ توێژینـەوە لـە ڕۆژنامەوانیـی ئەلیکترۆنیـی لـە زانکـۆی کۆلۆمبیـا، چەمکـی «گێـژاوی زانیـاری»ی بەکارهێنـاوە بـۆ کـۆی ئـەو هـەواڵو زانیارییـە ناڕاسـتانەی کـە لەرێـگای ئامـرازە هەمەجـۆرەکانی میدیـاوە بڵاودەکرێنـەوە. هەروەهـا ئـەم دیاردەیـەی کـردووە بـە سـێ جـۆری سـەرەکییەوە: زانیاریـی هەڵـە (بـێ مەبەسـت)، زانیاریـی چەواشـەکار (مەبەسـتدار) و زانیاریـی زیانبەخـش.(واردل، ٢٠٢٠، ٢٨). ئـەوەی لـەم توێژینەوەیـەدا جێگـەی باسـە (زانیاریـی چەواشـەکاریی مەبەسـتدارە).

بـۆ تێگەیشـتنێکی ورد لـە چەواشـەکاریی میدیایـی، بەپێویسـتی دەزانیـن بـە ڕونکردنـەوەی تیۆریـی ئەجێنداسـازی (Agenda-setting) لـە زانسـتی میدیـادا دەسـتپێبکەین، کـە لەلایـەن چەواشـەکارانەوە بەکاردەهێنردرێـت. بەپێـی پێناسـەی سـتیڤن پاترسـۆن (Stephen Patroson)، ئەجێنداسـازیی: بریتییـە لـەو پرۆسـە میدیاییـەی کـە ئامانجێتـی ڕووداوەکانی دەوروبەرمـان لـە جیهانـە گلۆباڵەکەمانـدا بەشـێوەیەك

دابڕێژێتــەوە کــە خزمــەت بــە ئەجێنــدای لایەنــی نێــرەر بــکات. ئاشــکرایە دەزگا و دامــەزراوە میدیاییــەکان کۆنترۆڵـی ئـەو بیروبۆچـون و وێنـە زەینییانـە دەکـەن کـە لای جەمـاوەر فەراهـەم دەبێـت، بەمـەش کاردانـەوەی ئـەو جەمـاوەرە ڕەنگدانـەوەی ئـەو پەیامانـە دەبێـت، نـەك ئـەوەی کـە هەیـە و ڕوویـداوە. (حسـونة، ٢٠١٥، ٦).

ئـەوەی لـەم بـوارەدا تـەواو رونبووەتـەوە: ئەجێنداسـازیی ئـەو پرۆسـەیەیە کـە هـۆکارە میدیاییەکانـی تێـدا بەکاردەهێندرێــن بــۆ دارشــتنی هــەواڵ و زانیارییــەکان، بەئاراســتەی خزمەتکردنــی ئەجێنــدای دامــەزراوە میدیاییەکــە و ئاراســتەکردنی وەرگــر بــەرەو بەرژەوەندییەکانــی خــۆی وەك نێــرەر.

لێــرەوە دەتوانیــن بڵێیــن چەواشــەکاران توانیویانــە بــۆ ئامانجــی نێگەتیــڤ ســوود لــەم تیۆرییــە وەربگــرن و لــە پرۆســەی چەواشــەکارییدا بــەکاری بهێنــن. ئەمــە بــۆ هەرێمــی کوردســتانیش راســتە، بەهــۆی ئــەو تامەزرۆییــەی جەمــاوەری میدیایــی کــوردی بــۆ هــەواڵ و پروپاگانــدە هەیانــە، هــەروەک دەرئەنجامــی ئــەو بارودخــە سیاسـییە ناسـەقامگیرەیە کـە بـەردەوام لـە رابـردوو و ئێسـتادا تێیـدا ژیـاون کـە وایلێکـردوون نێچیرێکی زۆر گونجاوبــن بــۆ چەواشــەکاران و کاریگەریــی گــەورەی ئــەو هــەواڵ و زانیارییانــەی کــە بڵاودەکرێنــەوە لــە هــۆکارە جۆراوجۆرەکانــی میدیــادا بەتەواوەتــی ئەفرێنــەر و نەخشــێنەری بیروبۆچونەکانــی جەماوەربێــت و ئاراســتەیان بــکات.

چەواشــەکاریی میدیایــی بــە چەندیــن جــۆر پێناســەکراوە لەوانە«بریتیــە لــە بڵاوکردنــەوەی هــەواڵ و زانیــاری بــە ئەجێنداکــراو و شــێوێندراو لــە هۆکارەکانــی راگەیاندنــەوە لــە پێنــاو بەلارێدابردنــی رای گشــتی و چەواشــەکردنی جەمــاوەر» (د. أیــمان، ٢٠١٩، ٣).

هــەروەك (د. وەسـیم ونـی) بەڕێوەبـەری سـەنتەری روئیـا بـۆ توێژینـەوە لـە لوبنـان، پێیوایـە «چەواشـەکاریی میدیایــی کارێکــی بەرنامــە بــۆ دارێــژراوە لەپێنــاو دروســتکردنی یــان شــێواندنی ڕایگشــتی، یــان هــەر ئامانجێکــی تــر لەرێــگای شــێواندن و گۆڕینــی رێــرەو، یــان بــە چەندیــن شــێوازی تــر دەکرێــت، بەمەبەســتی یارییکــردن، کاریگەریــی دانــان لەســەر بیــر و بۆچــون، ورووژاندنــی هەســت و ســۆزی جەمــاوەر بــۆ درووســتکردنی گومــان لــە راســتییەکان و بەراســت زانینــی پەیامــە چەواشــەکراوەکان و تێکەڵکردنــی راســت و ناڕاســت». (ونی، ٢٠١٩).

کەواتــە چەواشــەکاریی میدیــای کارێکــی بەئەنقەســت و ئەجێنــدادارە بەشــێوەیەکی رێکخــراو ئەنجامدەدرێــت بــۆ ئاراســتەکردنی جەمــاوەر و بــرەودان بــە بیرۆکەیــەك یــان باڵادەســتکردنی بۆچونێــك یــان پێچەوانەکــەی بــۆ نەرێنییکردنــی بیرۆکــە یــان بۆچونێــك. ئەمــەش بەمەبەســتی گۆڕینــی ئاراســتە جەماوەرییــەکان یــان جوانکــردن- ناشرینکــردن، یاخــود بــۆ یارییکــردن بــە هەســتی جەمــاوەر، یــان دروســتکردنی گومــان لــە راســتیی بابــەت و رووداوەکان.(Cherilyn and Julie,١٤, ٢٠١٨).

بــۆ پێناســەکردنی دیــاردەی چەواشــەکاریی لــە ژینگــەی میدیایــی هەرێمــی کوردســتان، دەتوانیــن بڵێیــن «چەواشــەکاریی میدیایــی بریتییــە لــە بڵاوکردنــەوە و خســتنەڕووی بەشــێکی بچووکــی راســتیی رووداوەکان لەپــاڵ بەشــێکی گــەورەی زانیاریــی دروســتکراوی ناڕاســتی ئەجێنــدادار، گۆڕانکاریــی لــە خســتنەڕووی زانیارییــەکان تــا بــە شــێوازێك شــیکردنەوەی بــۆ بکرێــت کــە دووربێــت لــە راستیی بابــەت و ڕووداوەکان، یــان شــاردنەوەی تــەواوی زانیارییــەکان و تێکەڵکردنــی بــە بابەتــی لاوەکیــی، یــان جیانەکردنــەوەی بۆچــون و شــیکردنەوە کەسـییەکان لـە واقیعـی رووداوەکان، یـان وروژانـدن و باسـکردنی کۆمەڵـە بابەتێکـی ناسـەرەکیی

و دروستکراو بۆ پەرتکردن و دورخستنەوەی جەماوە لە روداوە سەرەکییەکان و بڵاوکردنەوەی زۆرترین بابەت و هەواڵی بێسوود بەشێوەیەك جەماوەر نغرۆ بکرێت لە پاشماوەی بێکەڵك لە زانیاریی و چەندین شێوازی تر. ئەمەش بەمەبەستی بەلارێدابردن و چەواشەکردنی رایگشتیی و راکێشانیان بەئاراستەی ئەجێندا دیاریکراوەکانیان، بە شێوازی نزیککردنەوە و تەریبکردنیان لەگەڵ ئامانجەکانیان و سەپاندنی شیکردنەوەکانی لایەنی ئاراستەکەر بۆ بارودۆخەکان. بەم پێیەش وا لە وەرگر بکات بەو شێوازە بڕواننە ڕووداوەکان کە لایەنی ئاراستەکەر بۆیانی هەڵبژرادوە، هەروەك بەهۆی تێکەڵکردنی بەشێکی کەم لە زانیاریی درووست و بەشێکی زۆر لە زانیاری درووستکراوی هەڵبەستراو، وەرگر چەواشەدەکات و توانا شیکارییەکانی پەرتدەکات، وێنەیەکی بڕواپێکەری لادروست دەکات بۆ هەواڵ و زانیارییە چەواشەکارییەکان».

سێیەم: شێوازەکانی چەواشەکاریی میدیایی و تەکنیکە بەکارهاتووەکانی لە هەرێمی کوردستان:

یەکەم/ شێوازی گاڵتەجاڕیی: ئەم شێوازە لە بڵاوکردنەوەی هەواڵ و زانیاریی (نووسراو، وێنە، ڤیدیۆ، یان دەنگ) بەشێوازی گاڵتەجاریی و بەکارهێنانی چوارچێوەی نوکتەبازیی، دیارترین شێوازی چەواشەکارین (حسین، ٢٠٢٠ ، ٤٣). بەپێی کەمبوونەوەی جەماوەری ئامرازە کلاسیکییەکانی میدیا، لەئێستادا ئەم شێوازە زیاتر لە سۆشیاڵ میدیادا بەکاردەهێنرێت ولە هەندێك لە دەزگا میدیاییە سەرەکییەکانی هەرێمی کوردستاندا ڕەنگیداوەتەوە. بەکارهێنانی گوزارەی گاڵتەئامێز و پێڕابواردن، چەندین زانیاریی ناڕاست و هەواڵی هەڵبەستراو و بێ بنەما بڵاودەکرێتەوە و دەنگدانەوەی زۆری دەبێت، جەماوەری کورد تامەزرۆی ئەم جۆرە گاڵتەجاڕییەن، ئەمەش وایکردووە چەواشەکاران لە هەرێمی کورستاندا کاری بەردەوامی لەسەر بکەن و زۆر لە کێشە راستەقینەکانی کۆمەڵگە بکەن بە کەرەستەی گاڵتەجاڕیی و بەها راستەقینەکەی ناهێڵن.

دووەم/ ناونیشانی دوور لە ناوەڕۆك: ناونیشانێکی سەرنجڕاکێش یان زانیارییەکی زەق، یاخود بەکارهێنانی (وێنە و ڤیدیو و دەنگ)، بەڵام پاش خوێندنەوە و بینینی ناوەڕۆکەکەی دەردەکەوێت کە ناوەرۆك پەیوەندیی نییە بە ناونیشانەکەوە، یاخود ئەوەی لە ناونیشانەکەدا هاتووە بەو شێوەیە نییە کە لە ناوەڕۆکەکەیدا هەیە، وێنە و ڤیدیۆکانیش دیسان ڕەنگدانەوەی ناونیشانەکان نین. ئەمە جگە لەوەی کە ژێرنووس و نوسینی سەر ڤیدیۆو وێنەکان بە چەندین ڕێگای جیاواز دەستکاریی دەکرێن، یاخود وەرگێڕانی ناڕاست و مەبەستداریان بۆدەکرێت لە زمانەکانی دیکەوە، بەلەبەرچاوگرتنی ئەو لێشاوە خێراو بەرفراوانەی زانیارییەکان لە سەردەمی میدیای نوێدا، وەرگر حەوسەڵە و کاتی نییە بۆ خوێندنەوە و قووڵبوونەوە و وردبینیکردنی تێکست و ڤیدیۆ درێژەکان، بۆیە زیاتر سەرنجیان لە سەر سەردێڕەکانە، ئەمەش زەمینەیەکی لەباری ڕەخساندووە بۆ چەواشەکارانی نێو میدیای کوردیی کە ماڵپەرە ئەلیکترۆنییەکان و پەیجو ئەکاونتەکان پەنا بۆ ئەم تەکنیکەی چەواشەکاریی ببەن.(٢٠٢٢,Eavi).

سێیەم/ بەکارهێنانی ناوبانگ: لەم شێوازەدا چەواشەکاران پەنا دەبەنە بەر ناوبانگی کەسە دیارەکانی بوارە جۆراوجۆرەکان لە دامەزراوە سیاسیی و هونەریی و ئابووریی‌و کۆمەڵایەتییەکانو... تاد. (نامق، ٢٠١٨، ١٠٠). فەزای کراوەی سۆشیال میدیا هاندەر و هۆکاری هەرە سەرەکیی تەشەنەو بەکارهێنانی ئەم تەکنیکەیە. چەواشەکاران ناوبانگی کەسایەتییەکان بەکاردەهێنن بۆ دروستکردنی پەیجو هەژماری ساختە بەناویانەوە، بەهۆی بۆشایی یاسایی لە هەرێمی کوردستان، نەتوانراوە ئەم شێوازەش کۆنترۆڵ بکرێت، هەندێك کات کەسەکان ئەو چەواشەکارییانە

بەدرۆدەخەنــەوە، بــەڵام ئەوەنــدەی هــەواڵو زانیارییــە چەواشــەکارەکە بەخێرایــی لەنــاو جەمــاوەردا بڵاودەبێتــەوە ئەوەنــدە ڕەتکردنــەوەو ڕاســتکردنەوەکە بڵاونابێتــەوە.

چــوارەم/ لــە چوارچێوەنانــی هەڵــە: چەواشــەکاران هــەواڵ و زانیارییــەکان دەخەنــە چوارچێوەیەکــەوە کــە دواجــار بۆچوونــی جەمــاوەر لەســەر ڕاســتیی ڕووداوەکان بەپێــی ئــەو چوارچێوەیــەی ئــەوان بۆیــان کێشــاوە، ئاراســتە دەکرێــت. لێرەدا ئــەوان ئــەو زانیارییــە لەنێــوان کۆمەڵێــك بۆچــوون و شــیکردنەوە و لێکدانــەوەدا دەخەنــەڕوو کــە ئاراســتەی هــەواڵ و زانیارییەکــە دەگۆڕێــت، یــان دەتوانیــن بڵێیــن ڕەنگــە سروشــتییەکەی ئــەو هــەواڵو زانیارییــە کاڵدەبێتــەوەو دەگۆڕێــت بــۆ ڕەنگــی ئــەو چوارچێوەیــەی بــۆی دروســتکراوە لەلایــەن چەواشــەکارانەوە. (بومعیـزة،٢٠٢٢، ١٣).

پێنجــەم/ یارییکــردن بــە وێنــە و ڤیدیــو و دەنــگ: ئەمــە لــە هەمــوو شــێوازەکاندا بەکاردەهێنرێــت، لەســایەی تەکنەلۆژیــای نوێدا کارێکی ئاسانە و چەواشــەکاران ســوودیان لــەم شــێوازە بینییــوە بــەوەی بتوانــن وێنــە و ڤیدیــو و دەنگی دەســتکارییکراو بەکاربهێنــن و جەمــاوەری پــێ چەواشــەبکەن.

شەشــەم/ نەبــووی درووســتکراو: لــەم شــێوازەدا هیــچ زانیــاری و هەواڵێکــی پشتڕاســتکراوە نییــە، چەواشــەکاران هەڵدەســتن بــە دروســتکردنی ئــەو جــۆرە هــەواڵ و زانیارییانــە بــە وەرگرتنــی ئامارێکــی بــێ ســەرچاوە یــان خســتەڕووی ڕایەکــی گشــتیی وەهمیــی یــان دارشــتنەوەی قســە و قســەڵۆکی نــاو جەمــاوەر. ئــەم شــێوازە لەنــاو کۆمەڵگاکانــی جیهــان زۆر ســەرنجڕاکێش نییــن بەهــۆی هوشــیاریی جەمــاوەرەوە، بــەڵام بەپێچەوانــەوە لــە هەرێمــی کوردســتان چەواشــەکاران زۆرتریــن ســوودیان لــێ بینیــوە.

حەوتــەم/ ڕاســتییە شــێوێندراوەکان: زۆربوونــی هۆکارەکانــی ڕاگەیانــدن وایکــردووە کــە چەواشــەکاران نەتوانــن بەتەواوەتــی فاکتــەکان ئەگــەر (نــوسراو، یــان وێنــە، یــان فیدیــو، یــان دەنــگ) بێــت باســنەکەن، خــۆ ئەگــەر لــە بەرژەوەندیشــیان نەبێــت بــۆ ئــەم ئەگــەرە شــێوازی شــێواندنی هــەواڵ و زانیارییــەکان دەگرنەبــەر بــەوەی بەشــێکی کــەم لــە ڕاســتییەکان لەپــاڵ بەشــێکی زۆر لــە زانیاریــی ناڕاســت و لێکدانــەوەی لایەنگیــر و باســکردنی یــەك گۆشــەنیگایی دەتوانــن جەمــاوەر چەواشــە بکــەن. (ابــو عرقــوب، ٢٠١٩، ٢١).

هەشــتەم/ چەواشــەکاریی تــۆخ و کاڵ: هەنــدێ ڕووداو فرەلایەنــە، چەواشــەکاران ئــەو هــەواڵ و زانیارییانــەی ئــەم سروشــتەیان هەیــە، ئــەوەی تەریبــە لەگــەڵ ئەجێنداکەیــان زۆر بــە دروورودرێژیــی باســیدەکەن و تیشــکی [ەخەنەســەر. ئــەو زانیارییانــەش کــە لەبەرژەوەندییــان نییــە، بەشــێوەیەکی کــورت و شــاراوە و کاڵ باســیدەکەن.

نۆیــەم/ بڕینــەوە و نەشــتەرگەریی: لــەم شــێوازەدا چەواشــەکاران بەشــێك یــان کەمــتر یــان زیاتــر لــە بەشــێك لــە هــەواڵ و زانیارییەکــە لادەبــەن و بابەتــی تــر دەخەنــە شــوێنی کــە بڕیتییــن لــە زانیاریــی ناپێویســت و بێبەهــا. بەمــەش وەرگــر تــەواوی زانیارییەکانــی پێنــاگات تــا وێنــە تەواوەکــەی لادروســت ببێــت و بەلاڕێــدا دەبرێــت. (بییــر،٢٠٠٤، ٤).

دەیــەم/ چەواشــەکاریی زانیــاری تاکلایەنــە: ئــەم جۆرهیــان بــازاری گەرمــە لــەلای چەواشــەکاران لــە هەرێمــی کوردســتان، کــە تەنهــا بۆچــون و دیــدی لایەنێــك وەک بەشــێك لــە ئەجێنداکەیــان دەگوازنــەوە بــۆ جەمــاوەر، لایەنەکانیــتری فەرامــۆش دەکــەن. زۆربــەی کات بۆچوونــی کەســیی و قســەڵۆکی بێبنەمــا کۆدەکەنــەوە و راوبۆچوونــی ئــەو لایەنەشــی لەبــارەوە دەگوازنــەوە کــە خزمــەت بــە ئاراســتەی کاری ئــەوان دەکات و جەمــاوەر دووبــارە توشــی ئــەو حاڵەتــە دەبێــت، وێنەیەکــی ناتــەواوی لەبەردەســت دەبێــت.

یازدەیــەم/ مێشــی بــە (گا)بــوو: ئــەم شــێوازە لــە چەندبارەکردنــەوەی هــەواڵ و زانیارییــەوە دوورســتدەکرێت، لایەنــی چەواشــەکار، ڕووداو و بابەتــی زۆر ســادە و ناکاریگــەر و بچووکــی نــاو کۆمەڵــگا گــەورە دەکەنــەوە تــا ئــەو ڕادەیــەی

ڕایگشتیی پێ دەجوڵێنن. ئەمەش بە چەندبارەکردنەوەی بەردەوام و بەستنەوەی بە لایەنی تری ژیانی جەماوەرەوە تا وایلێدێت ڕایگشتیی پێ دروستدەبێت. (تریبێرت، الخطیب، ٢٠١٨، ١٣٦).

دوازدەیەم/ بێبەهاکردن: ئەم حاڵەتە پێچەوانەی حاڵەتی مێشی بە (گا) بووە، واتا بابەتێکی گرنگ و کاریگەر بە ڕێگای فەرامۆشکردن و کەمباسکردن وەهای لێدەکەن لەلای جەماوەر بێبەها دەکرێت و ئەمەش بە نیشاندانی بێتوانایی جەماوەر لە گۆڕین یان هەڵوێست وەرگرتنی لەسەر ئەو بابەتە تاوەکو کەشێکی واها دەخولقێنن جەماوەر پێی وابێت ئەو هیچ دەسەڵات و توانایەکی نییە بۆ هەڵوێست وەرگرتن.

نموونەی سەرەکیی چەواشەکاریی لە دوو کەناڵی ناوداری ڕاگەیاندنی کوردییەوە:

لە میدیاکانی هەرێمی کوردستان نمونەی بێشوماری هەواڵ و زانیاری چەواشەکاری ئەجێندادار بوونی هەیە، لە ئێستادا ئەم دیاردەیە بەجۆرێك بەربڵاوە تەنها پەیج و هەژمارە فەیك و گوماناوییەکانی سۆشیال میدیا هۆکاری دروستبوونی ئەم گێژاوەبن، بۆیە لێرەدا تەنها دامەزراوەی (NRT)١* و (ڕووداو)٢*مان وەك دوو دامەزراوەی برواپێکراو بە نموونە وەرگرتووە.

یەکەم/ ڕووماڵی کەناڵی تەلەفیزیونیی NRT و ماڵپەر و پەڕەکانی لە سۆشیاڵ میدیا بۆ کەیسی نەخۆشخانەی هیوا:

کاریگەرترین و شاراوەترین جۆری چەواشەکاریی، بڵاوکردنەوەی بەشێکی کەم لە ڕاستیی ڕووداوەکانە لەنێو چوارچێوەی ئەجێندای سیاسییدا. لە کەیسی «داخستنی نەخۆشخانەی هیوا» کە لە کەناڵی NRT و پاشکۆکانی بەتەواوەتیی ئەم شێوازە چەواشەکارییە بەکارهاتووە. سەرەتای ئەم ڕووداوە دەکەوێتە ٢٠٢١\٦\١٥ کاتێك کێشەی پێنەدانی مووچە لە نەخۆشخانەکەدا دروستدەبێت و مووچەی فەرمانبەران و کارمەندانی بەشی ڕاوێژکاریی نەخۆشخانەکە کە حکومەت بۆی بڕیونەتەوە، چەند مانگێک دوادەکەوێت. ئەمەش وادەکات کارمەندانی نەخۆشخانەکە بڕیاری مانگرتن بدەن، ئەمە کێشە راستەقینەکەیە٣*. کەواتە هیچ بڕیارێک یان نوسراوێک یان لێدوانێکی فەرمیی لەئارادا نییە بەناوی داخستنی نەخۆشخانەکەوە. ئەمە کرۆکی چەواشەکارییەکەیە.

ڕووداوی لەمجۆرە بۆ لایەنە سیاسییەکانی هەرێمی کوردستان کە تێیدا بواری میدیا بە یاسای تۆکمە ڕێکنەخراوە، بابەتێکی زۆر گونجاوە بۆ جوڵاندنی لایەنی سۆزداریی جەماوەر و بەکارهێنانی لە خزمەتی ئامانجی سیاسییدا. ئەم نەخۆشخانەیە تایبەتە بە نەخۆشیی ژێرپەنجە و خەڵکی زۆر هاوسۆزن بۆی. لەم سۆنگەیەوە کەناڵی تەلەفزیونیی (NRT) و پاشکۆکانی کە سەرۆکی جوڵانەوەیەکی سیاسیی لە هەرێمی کوردستان خاوەنداریی دەکات، جیاواز لە واقیعی ڕووداوەکە بە هەواڵ و ژانرەکانی، بە بەرنامەی تەلەفزیۆنیی و بڵاوکراوەی سۆشیاڵ میدیاوە ڕووماڵی ئەم بابەتە کراوە و لە شیکاری ناوەڕۆك بۆ پەیامەکانیان ئەجێندای حزبێکی سیاسیی بەرسەریدا زاڵە، بەوەی سەرچاوەی زانیارییەکانیان قسەی تاکێک و هەندێ پروپاگەندە و بەشێکی کەم لە ڕاستیی ڕووداوەکەیە کە بابەتی مانگرتنەکەیە و پاشان ئەو چوارچێوەیەیە کە لە لایەنی نیرەرەوە بۆ ڕووداوەکە دارێژراوە. بۆ نمونە: لە ماوەی تەنها (٣) ڕۆژدا تەنها زیاتر لە (٤١) هەواڵی لە پەڕەکانی سۆشیاڵ میدیای کەناڵەکە لەسەر ڕووداوەکە بڵاوکردوەتەوە جگە لە ڕوماڵی ڕاستەوخۆ و بەرنامەی تەلەفزیونیی و کەمپەین و دروستکردنی فرەیمی تایبەت بە ڕووداوەکە لە سۆشیاڵ میدیا. ئەم شێوازە لە ڕووماڵکردن ئاراستەی ڕووداوەکەی گۆڕیی لە گرفتی دواکەوتنی مووچەوە بۆ ڕووداوی داخستنی

١

٢ * کەناڵێکی هەواڵی سیاسی کوردییە لە ساڵی ٢٠١٠ دامەزراوە https://nrttv.com/About .

* دامەزراوەیەکی میدیایی کوردییە لە ساڵی ٢٠٠٨ دەستی بە کارکردن کردووە https://www.rudaw.net/sorani/about .

٣ * چاوپێکەوتن لەگەڵ احمد محمد پەرستار لە بەشی (outpatient female) لە نەخۆشخانەی هیوا و ڕێکخەری نارەزایەتیەکە.

نەخۆشـخانەکە. ئـەو داخسـتنە لـە نەبـووەوە دەهێنێتـە بـوون بـە شـێوازی چەواشـەکاریی نەبـووی دروسـتکراو، پاشـان بەبەکارهێنانـی شـێوازی لەچوارچێوەنانـی هەڵـە، هەروەهـا بـە شـێوازی کەمێـك لـە راسـتیی و زۆرێـك لـە ناڕاسـت و وروژاندنـی لایەنـی سـۆزداریی جەمـاوەر بـە چاوپێکەوتـن لەگـەڵ کەیسـەکانی نەخۆشـیی ژێرپەنجـە و تێکەڵکردنـی پیاوانـی ئاینیـی و بەشـێك لـە کاراکتـەرە هونەریـی و نـاسراوەکانی کوردسـتان، ئـەم بابەتـە رووماڵـدەکات و ئـەو پەیامـە لەنێـو جەمـاوەر بڵاودەبێتـەوە کـە نەخۆشـخانەی هیـوا دادەخرێـت. کەواتـە بـەم شـێوازانە لـە چەواشـەکاریی، گرفتـی دواکەوتنـی مووچـە دەگۆڕێـت بـۆ داخسـتنی نەخۆشـخانەکە. پـاش بەدواداچوونمـان بـۆ ڕووداوەکـە، دەرکـەوت کـە هیـچ نـوسراو و لێـدوان و فەرمانێکـی حکومیـی و فەرمیـی نییـە باسـی داخسـتن بـکات، یـان هـەر بابەتێـك لـەو زانیارییانـەی NRT و پاشـکۆکانی بڵاویانکردووەتـەوە.

دووەم/ ڕووماڵـی کەیسـی دەسـتگیرکراوانی بادینـان لـە دامـەزراوەی ڕووداو: (ئـەم کەیسـە لـە نێـو شـەقام و سۆشـیال میدیـا و ژمارەیەکـی زۆر لـە میدیـاکان بـەم ناونیشـانە باسـکراوە، بۆیـە ئێمـە بەپێـی دەنگدانـەوە میدیاییەکـەی ناوەکەیـمان وەرگرتـوە).

لـە ناوەڕاسـتی مانگـی ١ی سـاڵی ٢٠٢١ ڕاگەیاندنـە سـەرەکییەکان لـە هەرێمـی کوردسـتان-عیراق باسـی کەیسـی دەسـتگیرکراوانی بادینـان دەکـەن. ڕووداوەکـە بـە دوو شـێواز بڵاوبووەتـەوە، لایەنێکیـان حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتانە بەفەرمیـی تۆمەتـی سـیخوڕیی و پیلانگێڕیـی داوەتـە پـاڵ کۆمەڵێـك کـەس لـە دەڤـەری بادینـان٤* دەڵێـت، پـاش دەسـتگیرکردنیان دراون بـە دادگا. لەبەرامبـەر ئەمـەدا زۆرێـك لـە میدیـا و ڕێکخـراو و چالاکوانـی مەدەنیـی وایـان بڵاوکـردەوە کـە دۆسـیەکە پەیوەندیـی بـە ئازادیـی ڕادەربڕینـەوە هەیـە و دەسـتگیرکراوەکانیش وەك ڕۆژنامەنـووس و چالاکـوان ناودەبـەن.

بۆ مـاوەی دوو هەفتـە ئـەم کەیسـە بابەتی سـەرەکیی شـەقام و میدیای کـوردی و هەندێک لە میدیـا و ڕێکخـراوە جیهانییەکان و کونسـوڵخانەی ژمارەیـەک وڵاتـی بیانیـی بـووە لـە هەولێری پایتەختی هەرێمـی کوردسـتان و چەندیـن بەیاننامـەی ناوخۆیـی و کونسـوڵخانەکان لەبارەیەوە بڵاوکراونەتەوە و رایگشـتیی لەسـەر درووسـتبووە.

دامەزراوەیەکـی نـاوداری کوردیـی وەك (ڕووداو)، لـەو ماوەیـەدا تەنهـا وەك هەواڵێکـی ئاسـایی مامەڵـەی لەگـەڵ ئـەم کەیسـەدا کـردووە و فۆکەسـی زیاتـر بـۆ زانیارییـە حکومییەکـە بـووە لەسـەر کەیسـەکە. ئەمـە لەکاتێکدایـە بەپێـی شـێوازی کارکردنـی دامەزراوەکـە بـۆ ئـەو بابەتانـەی سروشـتی کەیسـییان هەیـە، بایەخـی گەورەیـان پێدەدرێـت و کەیسـی زۆر بچوکـتر لـە بابەتـی دەسـتگرکراوانی بادینـان ڕووماڵـی تایبەتیـان بۆدەکرێـت. هەروەهـا کەناڵـی تەلەفزیونیـی ڕووداو لەڕێـی کۆمەڵێـك بەرنامـەی ڕۆژانـەی وەك (بەرپرسـیار) و (ڕووداوی ئەمـڕۆ)وە تاووتوێـی جۆرەهـا دۆسـیەی لـەم چەشـنانە دەکات. بەپێـی شـیکردنەوەمان بـۆ باسـکردنی کەیسـەکان لـە دامـەزراوەی ڕووداو، دەرکەوتـووە کـە کەیسـی زۆر بچوکـی وەک کێشـەی کۆمەڵایەتیـی، نەخۆشـیی، کێشـەی کەسـیی، روماڵـی چروپـڕی بـۆ کـراوە و بەرنامـەی بـۆ تەرخانکـراوە، بـەڵام کەیسـی دەسـتگیرکراوانی بادینـان لـە هیچـکام لـەو بەرنامانـە بـاس نەکـراوە.

لـە میدیـادا ئـەم جـۆرە مامەڵەکردنـە دەچێتـە چوارچێـوەی چەواشـەکاریی بێبەهاکردنـەوە، چونکـە دۆسـیەیەکی لەوجـۆرە کـە رایگشـتیی لـە ناوخـۆ و دەرەوەی هەرێمـی کوردسـتانی لەسـەر درووسـتبووە، تەنهـا بـە هەواڵێـک باسـکراوە. هەروەهـا شێوازی چەواشـەکاریی تـۆخ و کاڵـی تێدا بەکارهاتـووە کـە زیاتـر لـە هەواڵەکانیانـدا زیانیارییـە حکومییـەکان باسـکراون. ئـەم شێوازانە ئـەوە ڕووندەکەنـەوە کـە دامـەزراوەی ڕووداو بـە شێوازی چەواشـەکارانە مامەڵـەی لەگـەڵ ئـەم کەیسـەدا کـردووە.

چوارەم: ڕێوشوێنە ستراتیژییەکانی ڕووبەڕووبونەوەی چەواشەکاریی میدیایی لە هەرێمی کوردستان-عیراق:

لـە هەرێمـی کوردسـتان-عیراق دیـاردەی چەواشـەکاریی لـە تەشـەنەدایەو هـۆکارەکان زۆر و تەواوکـەری یەکـترن، بـەڵام

٤ * دەڤەری بادینان ناوی ناوچەیەکی جوگرافی باشوری کوردستانە (کوردستانی عیراقە).

سەرەکیترینیان دۆخی سیاسیی و لێکەوتەکانیەتی. بە دیدی ئێمە، لەبەرژەوەندیی وەرگر و ژینگەی کاری میدیاییدایە کە بەپێی پلان و ستراتیژی ورد، رێگریی لە تەشەنەی زیاتری ئەم دیاردەیە بکرێت. لەپاش هەڵسەنگاندنی دیاردەکە و لەبەر رۆشنایی ئاشکرابوونی دیوی شاراوەی چەواشەکارییەکان لە رووماڵکردنی دوو کەیسی مشتەی توێژینەوەکە لە کەناڵە کوردییەکاندا، میکانیزمەکانی بەرەنگاربوونەوەی دیاردەکە دەخەینەڕوو:

١/ رێوشوێنی یاسایی.

٢/ رێوشوێنی کارگێڕیی.

٣/ رێوشوێنی میدیایی.

١/ رێوشوێنی یاسایی بۆ رووبەڕووبونەوەی چەواشەکاریی میدیایی:

هەرێمی کوردستان خاوەنی یاسای ڕۆژنامەگەرییە، بەپێی برگەی (١)ی ماددەی (١٠)ی یاسای سەرۆکایەتیی هەرێمی کوردستان- عێراق، ژمارە (١) ساڵی ٢٠٠٥ ی هەموارکراو، پاڵپشت بە یاساکاریی ئەنجومەنی نیشتمانیی کوردستان- عێراق لە خولی دووەمی دانیشتنی ژمارە (٤)ی رێکەوتی ٢٠٠٨/٩/٢٢ بڕیاردراوە بە دەرکردنی یاسای ژمارە (٣٥)ی ساڵی ٢٠٠٧ کە بە (یاسای رۆژنامەگەریی کوردستان) ناسراوە . (یاسای ڕۆژنامەگەریی لە کوردستان، ٢٠٠٩).

گرفتی سەرەکیی میدیاکار و دەزگا و دامەزراوە میدیاییەکان و لایەنی حکومەتیش لەوەدایە ئەم یاسایە وەڵامدەرەوە و چارەسەریی یەکلاکەرەوە نییە بۆ دیاردە و کێشەکانی ئەم سەردەمەی بوارەکە. هەربۆیە ئەم یاسایە بۆ دۆخی ئێستا پێویستی بە هەموارکردنەوەیە، بەجۆرێك کە هاوتەریب بێت لەگەڵ زەمینەو زەمانی ئێستای کاری رۆژنامەوانییدا. هەروەها بەجۆرێک بێت کە بگونجێت لەگەڵ فەزای ئێستای کاری میدیاییدا، چونکە لە چەندین رووەوە میدیا و کاری میدیایی و ئامرازەکانی میدیا و ئاراستەکردنیان گۆڕانکاریی گەورەیان بەخۆوە بینیوە. پاساوێکی دیکە ئەوەیە کە سەرباری کەموکورتییەکان، هێشتا وەکو پێویست کار بەم یاسایە ناکرێت. لەوەش زیاتر، تائێستا هیچ یاسایەك نییە بۆ رێکخستنی کاری میدیای ئەلیکترۆنیی و سۆشیاڵ میدیا. ئەوەش وەك بۆشاییەکی یاسایی سەرئێشەیەکی گەورەی بۆ تێکڕای لایەنەکانی پەیوەندیدار دروستکردووە بە دادوەر و دادگاکانیشەوە. ئەگەر ناچاری بێت یان بەمەبەست، لەم بۆشاییە یاساییەدا، دادگاکانی هەرێمی کوردستان بۆ یەکلاییکردنەوەی دۆسیەکان پشت دەبەستن بە (یاسای خراپ بەکارهێنانی ئامێرەکانی پەیوەندییکردن). بۆ نموونە یاسای ژمارە (٦)ی ساڵی ٢٠٠٨ کە پشتبەست بە حوکمی برگەی (١)ی ماددەی (٥٦) لە یاسای ژمارە (١)ی ساڵی ١٩٩٢ هەموارکراو، ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان- عێراق لە دانیشتنی ژمارە (١٨)ی رۆژی ٢٠٠٨/٥/١٩ بڕیاردراوە بە دەرچوواندنی یاسای ژمارە (٦)ی ساڵی ٢٠٠٨ سەبارەت بە قەدەغەکردنی خراپ بەکارهێنانی ئامێرەکانی پەیوەندییکردن لە هەرێمی کوردستان- عێراقدا. ئەوەی جێگەی هەڵوێستەکردنە، ئەم یاسایە هیچ پەیوەندییەکی بە کاری میدیایەوە نییە، هێندەی یاسایەکە بۆ رێکخستنەوەی لایەنی کۆمەڵایەتییە. (یاسایی قەدەغەکردنی خراپ بەکارهێنانی ئامێرەکانی پەیوەندییکردن، ٢٠٠٨).

کاراکردنو هەموارکردنی میکانیزمی یاسایی، کاریگەرییەکی گەورەی دەبێت لە رووبەڕووبونەوەی چەواشەکاران و ئەجێنداکانیان. یاسا، میکانیزمی سەرەکیی چارەسەرکردنی ئەم دۆزەیە، ئەگەر وەڵامدەرەوەی دۆخەکە بێت و جێبەجێبکرێت. کۆدەنگییەکی بەرچاو هەیە لەسەر پێویستیی دەرچواندنی یاسایەکی لەو چەشنە کە سنوورێك بۆ ئەو پێشێلکارییە میدیاییانە دابنێت کە خودی میدیاکاران و کەناڵەکانی میدیا و خاوەنەکانیان دەیکەن. ئەرکی پەرلەمانی کوردستانە کار بۆ دەرکردنی یاسایەکی مۆدێرن بکات لەپێناو رێکخستنەوەی کاری میدیایی و لەنێویشیاندا تەجریمکردنی چەواشەکاریی میدیایی لەژێر هەر ناو و پاساوێکدا بێت. هەڵبەتە ئەوەش بە راوێژ و کەڵکوەرگرتن

لـە کەسـانی پەیوەندییـدار لـە سـەندیکای ڕۆژنامەنووسـانی کوردسـتان و ڕێکخـراوە مەدەنییـەکانی داکۆکیـکار لـە مـافی ڕۆژنامەنووسـان و یاسانـاسـان، هەروەهـا ڕۆژنامەنووسـانی بەئەزمـوونو بێلایـەن. بێگومـان دەبێـت لـە دەرچوانـدنی هـەر یاسـایەکی لـەو چەشـنەدا، ڕەچـاوی ئازادیـی کاری ڕۆژنامەوانیـی بکرێـت، بەجۆرێـك کـە نابێـت لەژێـر نـاوی یاسـایەك بـۆ ڕێکخسـتنەوەی کاری میدیایـی و بنەبڕکـردنی دیاردەیـەك، ئازادییـە ڕۆژنامەوانییـەکان کۆتوبەنـد بکرێـن. ڕاسـتە میکانیزمـی یاسایی یەکێکـە لـە ڕێـگاکانی بەرگرتـن لـە چەواشـەکاریی میدیایی، بـەڵام ئەگـەر جـۆر و چۆنیـەتی سـزاکانی بچنـە خانـەی زەوتکـردنی ئازادییەکانـەوە، سـەرکوتکاریی بەرهەمدەهێنـن.

٢/ ڕێوشوێنی کارگێڕیی بۆ ڕووبەڕووبونەوەی چەواشەکاریی میدیایی:

لـە ڕێوشـوێنی کارگێڕییـدا حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان وەك کایـەی گارگێڕیـی دەسـەڵاتدار لەڕێـگای وەزارەتـی ڕۆشـنبیرییەوە دەتوانێـت ڕۆڵـی خـۆی ببینێـت لـە ڕووبەڕووبوونـەوەی چەواشـەکاریی میدیایـی و ئـەو بەرپرسـیارێتییە هەڵبگرێـت بـە دەرکردنـی ڕێنمایـی و جێبەجێکردنـی. ئـەوی لێـرەدا جێـی سـەرنجە، لـەم ڕێوشـوێنەدا پێویسـتە جیاوازیـی بکرێـت لـە بەرتەسـککردنەوەی ئازادیـی کاری میدیایـی و دیـاردەی چەواشـەکاریی. بـەو مانایـەی کـە ئـەو ڕێنماییانـە بەجۆرێـك بێـت ئامانجـی سـنوردارکردن و ڕێگریکـردن بێـت لـە چەواشـەکاریی میدیایـی، نـەك بەئاراسـتەی بەرتەسـککردنەوەی ئازادیـی ڕۆژنامەگەریی. بـەم هەنـگاوەش بـوار بدرێـت بـە میدیـا و میدیـاکاری ڕاسـتەقینە بـە ئـەرك و کاری خۆیـان هەسـتن لـە گەیشـتن بـە زانیارییـەکان، مافـی پێدانـی زانیارییـان بـۆ فەراهەمبکرێـت. بەمـەش ئـەو ژینگـە لەبـارەی ئێسـتا لـە هەرێمـی کوردسـتان بـۆ چەواشـەکاران دروسـتبووە و بـەردەوام لـە گەشـەدایە، سـنوردار دەبێـت. لـەو ڕوانگەیـەوە، دەبێـت ڕێنماییـەکان زیاتـر بـۆ پاراسـتنی کلتـورە بنەرەتییەکانـی کۆمەڵـگا بێـت لـە چەواشـەکاریی زەق و دیـارەکان ناجـۆرەکان. ئەمـەش خـۆی دەبینێتـەوە لـە پاراسـتنی فرەیـی ئاینیـی و نەتەوەیـی نەژادیـی و ڕێگریکـردن لـە هـەر هۆکارێکـی میدیایـی بـۆ هەڵوەشـاندنەوەی ئـەو پەیمانـە کۆمەڵایەتییانـەی لەنێـوان نەتـەوە و ئاینـزا جیاوازەکانـی هەرێمـی کوردسـتاندا هەیـە. پاشـان ڕووبەڕووبونـەوەی ناوچەگەرێتیـی و دیاریکردنـی هێڵـی سـوور لـە زۆربـەی بـوارە جۆراوجـۆرەکان، پاراسـتنی مافـە گشـتییەکان و بەرژەوەندییـە بـاڵاکان. ئەمـەش لـە نەبونـی دەسـتوور و یاسـای تایبەتمەنـد لـە هەرێمـی کوردسـتاندا، هەبوویەکـی پێویسـتە و بـۆ دۆخێکـی کاتیـی ئەگەرنـا ئـەم بابەتانـە دەبێـت لـە دەسـتوور و یاسـاکانی پەرلەمانـدا جێگیربکرێـت و ڕەنگبداتـەوە.

لـە ڕێکەوتـی ٢٠١٨/١٢/٥ کۆمیسـیونی یەکێتیـی ئەوروپـا لەسـەر ئاسـتی دەوڵەتانـی ئەنـدام، دەسـتیکرد بـە گرتنەبـەری کۆمەڵێـک ڕێوشـوێن بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی زانیاریـی چەواشـەکارانە و دەستنیشـانکردنی ئـەو هەڕەشـانەی چەواشـەکاران دروسـتیدەکەن لەسـەر بەرژەوەندییەکانی یەکێتییەکـە و باشـترکردن و خێراکردنـی ڕێوشـوێنەکانی ڕووبەڕووبونـەوەی زانیاریـی چەواشـەکار، ئەمـەش بـە بڵاوکردنـەوەی پلانـی ڕووبەڕووبونـەوەی زانیاریـی چەواشـەکارانە. (E.U.e.a, ٢٠٢٢)

هەروەهـا (ئەسـتۆنیا)٥* لـە سـاڵی ٢٠١٠ هەسـتاوە بـە زیادکردنـی وانـەی ناسـەرەکیی لەڕێـگای وەزارەتـی پـەروەردەوە بـۆ سیسـتەمی خوێنـدن بـە نـاوی (ڕۆشـنبیریی میدیایـی) بـۆ هاوکاریکردنـی هاوڵاتیانـی وڵاتەکـەی لـە ناسـیین و ئاشـکراکردنی زانیارییـە چەواشـەکارییەکان، ئەمـەش بەمەبەسـتی پاراسـتنی وڵاتەکەیـان لـە دیـاردەی چەواشـەکاریی (ایمـی،٢٠٢٢).

کەواتـە بـە سـوودوەرگرتن لـەم ئەزمونانـە، حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان دەتوانێـت لەڕێـگای هـەردوو وەزارەتـی پـەروەدە و خوێندنـی بـاڵاوە گرنگیـی بـە پـەروەردەی میدیایـی بـدات و ئاسـتی ڕۆشـنبیریی میدیایـی لەنـاو کۆمەڵـگادا بەرزبکاتـەوە.

٥ * ئەستۆنیا وڵاتێکی ئەورپییە بە وڵاتانی ناوچەی سەر دەریای بەڵتیک ناسراوە

٣/ ڕێوشوێنی میدیایی بۆ رووبەڕووبونەوەی چەواشەکاریی میدیایی:

گرنگیی ڕێوشوێنی میدیایی بۆ ڕووبەڕووبونەوەی چەواشەکاریی و کاریگەریی لەسەر دۆخی کاری میدیایی لە ئێستای هەرێمی کوردستان-عیراقدا، پێویستییەکی هەنوکەییە بۆ سنووردارکردنی ئەو دیاردە بەربڵاوە. بە گرتنەبەری ڕێوشوێنی میدیایی، ئەو چارەسەرە بەردەستدەخەین کە چۆن ئامراز و ڕێرەوی میدیایی دیارییبکەین بۆ رووبەڕووبونەوەی چەواشەکاران و وشیارکردنەوەی جەماوەر لە چەواشەکاران. بۆ ئەم مەبەستە دەتوانین ئەم هەنگاوە کرداریيانە بکەینە ئەفرێندراوێکی میدیایی بۆ رووبەڕووبونەوەی چەواشەکاریی.

أ/ دروستکردنی میدیای دژە- چەواشەکاریی:

هەڵبژاردنەکانی ئەمریکا هۆشدارییەکی جددیی بوو سەبارەت بە کاریگەریی زانیاریی ناڕاست. لەوە زیاتر، ئەم مەترسیيانە تەنها لە ئەمریکا نەبوون، بەڵکو دەنگدان لەسەر دەرچوونی بەریتانیا لە یەکێتیی ئەوروپا ناسراو بە Brexit لە ساڵی ٢٠١٦، پاشان بڵاوبونەوەی پەتای کۆرۆنا، هەموو ئەمانە هاندەرن بۆ ئەوەی بایەخێکی گەورە بدرێت بە دڵنیابوون لە ڕاستیی هەواڵەکان و ئاشکراکردنی ساختەکاریی و فێڵ، ئەمەش یارمەتیدەر دەبێت کە کۆمەڵگەکان لە چەواشەکاران ئاگاداربکرێنەوە . (الدلیمی، ٢٠١٨، ٩).

لەو ڕاستیەوە بروانینە ژینگەی سیاسیی و ئابوریی و کۆمەڵایەتیی هەرێم، روونە کە دەرفەتی گەورە رەخساوە بۆ چەواشەکاران، بەشێوەیەك کە هەندێك لە کەناڵەکان بێپەردە و بەویستی خۆیان لەنێو گێژاوەکەدا تەراتێن دەکەن بۆ چەواشەکاریی و شاردنەوەی ڕاستییەکان و تێکەڵکردنی زانیاریی جۆراوجۆر بۆ مەبەستی سەرلێشێواندنی جەماوەر، بەتایبەت لەم دۆخەی ئێستاماندا کە کەشێکی سیاسیی بارگاویی بە ڕقوکینە و ڕەتکردنەوەی یەکدیی دروستکردووە. هەرێمی کوردستان بووە بە تاقیگەی چەواشەکاریی و بەو هۆیەشەوە ژینگەیەکی ترسناك لە کاری بە ناو میدیاوە خوڵقاوە.

بۆ دروستکردنی میدیای دژە-ی چەواشە، گرنگە سوود لە ئەزموونی وڵاتانی دیکە وەربگیرێت. بۆ ئەم مەبەستەش دیارترین نموونە، ئەزموونی ئەمریکایە. مێژووی پشتڕاستکردنەوەی هەواڵ و زانیاریی بە شێوازە مۆدێرنەکەی، لەئێستادا پێویستییەکی گرنگی کۆمەڵگای مرۆییە، لە ئەمریکاوە دەستپێدەکات. ئەوان لە ساڵی ١٩٩٤ وێبسایتی سنۆپس (Snopes)یان داناوە بۆ بەدواداچوونی ڕاستیی هەواڵ و زانیارییەکان کە لەزاری بەرپرسان و کەناڵەکانی میدیاوە بڵاودەکرێنەوە. لە بەشی (دەربارە)ی وێبسایتەکەدا هاتووە: «کاتێك زانیارییە چەواشەکارییەکان بەری ڕاستییەکان دەگرن و خوێنەر نازانێت بڕوا بە کێ بکات، سنۆپس بەدواداچون بۆ ڕاستییەکان دەکات و ڕێڕەوی گەیشتن بە ڕاستییەکان بۆ جەماوەر ڕووناکدەکاتەوە«.(Snopes.com,٢٠٢٢)).

پاشان بەدوای ئەمەشدا چەندین ناوەند و دەزگا و وێبسایت و ئەکاونت بۆ پشتڕاستکردنەوەی هەواڵو زانیاریی و لێدوان، وێنە و ڤیدیۆ و تۆمارە دەنگییەکان دروستبوون، دیارترینیان: (Factcheck.org) لە ساڵی ٢٠٠٣ کە هەنگاوێکی نوێ و پیشەیی بوو لەم بوارەدا، هەروەها (PolitiFact) لە ساڵی ٢٠٠٧ کە ئەمیان تایبەتمەندیی وەرگرت و تەنها کاری لەسەر پشتڕاستکردنەوە و بەدواداچونی بواری سیاسیی کرد، جگە لەوانەش (the Washington Posts the fact checker) لە هەمانساڵدا دامەزراوە و کاریگەرییەکی گەورەی هەبووە بەهۆی پێگە و متمانە و کاریگەرییەکەیەوە. (معهد الجزیرة، ٢٠١٧، ١٩٢).

بەپێی نوێترین ئاماری دامەزراوەی دیوك ڕیپۆرتس (the Duke Reporters Lab)٦* لەئێستادا ٣٤١ پرۆژەی چالاك هەن لەبواری دڵنیابوون لە ڕاستییەکان. هەروەها کۆمپانیا تەکنەلۆژییە گەورەکانی وەکو فەیسبوك و گووگڵ

٦ *سەنتەرێکی توێژینەوەی رۆژنامەوانییە لە کۆلێژی سانفۆرد بۆ سیاسەتی گشتی لە زانکۆی دیوك .

دەستیانکردووە بە پرۆسەی دڵنیابوون لە ڕاستیەکان لەسەر پێگەکانیان، پاڵپشتیی داراییان تەرخان کردووە. بۆ ئەو مەبەستەش ناوەند و دەزگاکانی ئەو بوارەیان هانداوە تا بەردەوامبن لە کارەکەیان.(٢٠٢١,Drl).

ساڵی ٢٠١٤ ژمارەی ئەو وڵاتانەی کە سەنتەری دڵنیابوون لە ڕاستیەکانیان هەبووە ٤٧ دەوڵەت بوو، لە ٢٠٢١ گەیشتۆتە ١٠٢ دەوڵەت. سەنتەرەکانی دڵنیابوون لە ڕاستییەکان بە ٧٠ زمان ڕاپۆرت بڵاودەکەنەوە. نزیکەی ٧٠٪ی سەنتەرکانی دڵنیابوون لە هەواڵ و زانیاریی (١٣١ لەکۆی ١٨٨) سیستمی پۆلێنکردنی دیاریکراویان هەیە و لێکۆڵینەوەی لەسەردەکەن بەمەبەستی هەڵسەنگاندی بڵاوکراوەکان (نوسراو، دەنگیی، وێنەیی و ڤیدیوییەکان(. (٢٠٢١,Drl).

کەواتە لە رۆژگاری ئەمرۆماندا، ئەمجۆرە دامەزاوە و دەزگا و میدیایانە لەزیادبووندان و بۆ دۆخی ئێستای میدیای کوردستانیش پێویستییەکی هەرە لەپێشن، ئەگەرچی هەوڵ لەم بوارەدا درابێت، بەڵام ئەوانە هەوڵی دامەزراوەیی نەبوون و هیچ ڕەنگدانەوە و کاریگەرییەکی دیاریان نەبووە لەسەر ئاستی هەرێمەکە بۆ ڕووبەڕوبوونەوەی چەواشەکاریی.

ب/ کاراکردنی رۆڵی دامەزراوە میدیاییە سەنگینەکان:

بەدیارییکراویی (١٩٥) سەنتەر و ناوەندی دڵنیابوون لە ڕاستییەکان، یان راستاندنی هەواڵ و زانیاریی لە کۆی (٣٤١) دانە سەر بە دامەزاروەی ڕاگەیاندنەکانن و (٣٧) ناوەندی سەربە گروپی قازانجنەویست، سەرنتەری توێژینەوەن و ڕێکخراوی ناحکومیی و (٢٦) دامەزراوەی ئەکادیمین، هەروەها هەندێکیان لە ئەنجامی هاوبەشیی ژمارەیەك دامەزراوە دروستبوون.

دەتوانین لە خوێندنەوەی ئەم داتایەوە ئەو ڕاستییە بخەینەڕوو کە دامەزراوە و کۆمپانیا و ناوەندە میدیاییەکان کە خاوەنی پێگە و ناوبانگن لە هەرێمی کوردستان و دەتوانن رۆڵی کاریگەر و خێرا بگێرن بۆ بەرپەرچدانەوەی چەواشەکاران، ئەوان ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ دەتوانن کار لەسەر ئاشکراکردنی هەواڵ و زانیارییە چەواشەکارییەکان بکەن بۆ ڕێگریکردن لە دروستکردنی رایگشتیی چەواشەکراو، هەروەها دەتوانن رۆڵی گەورە بگێرن لە بەدیهێنانی سەقامگیریی دۆخی رۆژنامەوانیی کە پێویستییەکی هەرە گرنگی دۆخی رۆژنامەوانی کوردییە.

دەتوانین چەمکی سەقامگیریی دۆخی ڕۆژنامەوانی بەمشێوەیە شیبکەینەوە بریتییە لە پرۆسەی بەهادارکردنی کارە ڕۆژنامەوانییەکانە لەڕێگەی خستنەبەرچاوی بەها رۆژنامەوانییە جیهانییەکان و جیاکردنەوەی کاری رۆژنامەوانیی لە هەموو کارە ساختەکان (fake) و نوسینەوەی پێوەرەکانی سازاندن (Editorial standards)، هەروەها دەستپێشخەریی بۆ نوسینەوەی پەیماننامەی ئاکاری تایبەت بە ڕۆژنامەوانیی کوردیی (Professional Honor Charter). ئەم هەنگاوەش هاوتەریب دەکرێت بە بەرزکردنەوەی ئاستی ڕۆشنبیریی تاکی کوردیی لەسەر کاری رۆژنامەوانیی و سەرچاوەی زانیاریی و کارکردن بە سیستەمی پرێس ئەمبودمان٧press ombudsman* ، بەشێوەیەک ئامانجی کۆی ئەم پرۆسانە رووبەروبونەوەی چەواشەکاران و هەواڵ و زانیارییە چەواشەکارەکان بێت.

سروشتی زۆرینەی رووداو و زانیارییەکان وایە لە یەکەم ساتی ڕوودانیان یان ئاشکرابونیان تا ئامادەکردنی وەك بابەتێکی میدیایی گونجاوبێت بۆ بڵاوکردنەوە، بەلایەنی کەمەوە چەند سەعاتێکی پێویستە و هەندێ کاتیش

٧ * ئەم پیشەیە لە سیستەمی میدیای وڵاتی سوید داهێنراوە و پاشان لە وڵاتانی ئەورووپا و ئەمریکا و کەنەدا کارپێکراوە ،ئەمەش بە دانانی کەسی تایبەتمەند لە ناو دامەزراوە میدیاییەکان بۆ وەگرتنی سکاڵای جەماوەر لەسەر ئەو بابەتە میدیاییەنەی مافی کەسی ئاسایی یان مەعنەویی پێشێلکردووە و، بەڵگەکانی ئەو پێشێلکاریانە لە کاتی سەلماندنیاندا دامەزراوە میدیایەکان مافەکان دەگێرنەوە.(presscouncils.eu/members-sweden, ٢٠٢٢\٥\٧)

چەنـد رۆژی پێدەچێـت تـا تـەواوی وردەکاریـی ئـەو رووداو و زانیارییـە روندەبێتـەوە. ئـەم ماوەیـە دەبێتـە کاتـی ئاڵتوونیـی بـۆ چەواشـەکاران تـا یەکلابوونـەوەی زانیارییـە درووسـتەکان، بۆیـە بـە دەیـان زانیاریـی ناڕاسـت و چەواشـەکارانە لـە هـۆکارە میدیاییـەکان بڵاودەکرێنـەوە. لێـرەدا رۆڵـی میدیـا سـەرەکییەکان دەردەکەوێـت کـە بتوانێـت چاودێریـی زانیاریـی بـکات و بەدواداچونـی بەردەوامـی هەبێـت بـۆ پشتڕاسـتکردنەوە، یـان بەدرۆخسـتەوەی ئـەو زانیاریانـە بـە بەردەوامیـی. کۆکردنـەوەی بەرپرسـیارانەی زانیاریـی، ئەرکێکـی تـری میدیـا سـەرەکییەکانە، بـە چاودێریکـردن و گەڕانـی بـەردەوام بـەدوای ئـەو لایـەن و کەسـانەی کـە لەنـاو رووداوەکـەدان، وەك سـەرچاوەی یەکـەم ئەژمـار دەکرێـن و زانیاریـی ورد ئاشـکرادەبێت. هەروەهـا پێویسـتە دامـەزراوە میدیاییـە سـەنگینەکان لای خۆیانـەوە و بـەو رێگایانـەی بەردەسـتن شـیکردنەوەیان هەبێـت بـۆ لایەنـە بەشـداروبوەکانی نێـو ڕووداوەکـە و ناوەڕۆکـی بابەتەکـە و دەرئەنجـام و لێکەوتەکانـی پێکـەوە گرێبـدەن، تاوەکـو بتوانێـت وێنەیەکـی تـەواوی هـەواڵ و زانیارییەکـە بڵاوبکاتـەوە و لایەنـە شـاراوەکانی پشـت ڕووداوەکان دەربخـات. ئـەم شـێوازە لـە کارکـردن پانتایـی کاری چەواشـەکاران سـنودار دەکات.

پەلەنەکـردن لـە خێـرا بڵاوکردنـەوە، ئـەم رێوشـوێنە بـە مانـای ئـەوە نییـە میدیـاکان دەستپێشـی رۆژنامەوانیـی (السـبق الصحفی)یـان نەبێـت، چونکـە ئـەوە ئامانجێکـی سـەرەکیی میدیاکارانـە و دامـەزراوە میدیاییـەکان بـە بڵاوکردنـەوەی هـەواڵ و زانیاریـی بـە پەلـە دەبـن بـە سـەرچاوەی یەکـەم لـە لای جەمـاوەر، بـەڵام خێرایـی بەبـێ ڕەچاوکردنـی دیـاردەی چەواشـەکاریی کـە لـە قۆناخـی ئێسـتادا بەربـڵاوە، میدیـا سـەرەکییەکان دەخاتـە هەڵـەی زۆرەوە و تـا ئـەو رادەیـەی متمانەیـان کەمدەکاتـەوە و پۆزشـهێنانەوە زۆرتـر دەکات لـە زانیاریـی. ئەمـە بـووە بـە نەرێنییتریـن لێکەوتـەی چەواشـەکاریی بەسـەر کاری میدیایـی راسـتەقینەوە. بۆیـە پێویسـتیەکی هەنوکەییـە کـە میدیـای سـەرەکیی بەوردیـی سـەرنجبدەن و ئاگاداربـن لـە مامەڵەکـردن لەگـەڵ دیـاردەی چەواشـەکاریی کـە بـە شـێوازێکی سیسـتەماتیکیی جێبەجێدەکرێـت، هاوتەرییـب بـە کاری میدیایـی سـەنگین و چەواشـەکاران هەوڵـدەدەن کۆنترۆڵـی رایگشـتیی پێبکـەن بەئامانجـی تێپەڕاندنـی ئەجێنداکانیـان هـەروەک زۆر کات وەهـا لـە میدیـا سـەرەکییەکان دەکـەن گرنگیـی زۆر بـە چەواشـەکارییەکانی ئـەوان بـدەن کـە لـە دەرئەنجامـدا لـە بەرژەوەندیـی چەواشـەکاران کۆتاییدێـت.

لێـرەدا پێویسـت بـە گرتنەبـەری رێوشـوێنی پێشـوەختە دەکات لەلایـەن دامـەزراوە میدیاییـە سـەرەکییەکانەوە. ئەمـەش بـە بەرزکردنـەوی ئاسـتی هوشـیاریی جەمـاوەر، تـا رووبـەڕووی ئـەم گرفتـە ببینـەوە و شـارەزابن بـۆ هەڵسـەنگاندنی ئـەو هـەواڵ و زانیاریانـەی پێیانـدەگات. ئەمـە جگـە لـە گرنگییـدان بـە دروسـتکردنی رۆشـنبیریی بڕواپێکردنـی بەمـەرج، پرسـیارکردن لـە سـەرچاوەی هـەواڵ و زانیاریـی، بوونـی لایەنـی شـاراوە لەپشـت بڵاوکردنـەوەی بابەتـەکان، ناسـاندنی شـێوازی ڕەخنەیـی لـە وەرگرتنـی هـەواڵ و زانیاریـەکان، هـەروەک فێرکردنـی جەمـاوەر بـۆ هەڵسـەنگاندن و شـیکردنەوەی هـۆکاری پشـت بڵاوکردنـەوەی ئـەو هـەواڵ و زانیاریانـە و جیاکردنـەوەی بۆچونـی کەسـیی و پێشـبینیی و ڕا و سـەرنج لەسـەر هـەواڵ و زانیارییـەکان.

دەرئەنجامەکان:

پـاش خسـتنەڕووی دۆخـی میدیایـی هەرێمـی کوردسـتان و دیـاردەی چەواشـەکاریی لـە کەناڵەکانـی میدیـای کوردیـی (مشـتەی توێژینەوەکـە) و لەبـەر رۆشـنایی شـیکاریی ناوەڕۆکـی هەواڵـەکان، توێژینەوەکـە گەیشـتووە بـەم دەرئەنجامانـەی لای خـوارەوە:

-چەواشـەکاریی میدیایـی وەک دیاردەیەکـی بەربـڵاوی جیهانیـی، ناوەنـدی میدیایـی کوردستانیشـی گرتووەتـەوە، تەنانـەت ئـەو دەزگایانـەش کـە هەڵگـری دروشـمی بێلایەنیـی و بابەتیبوونـن، نەیانتوانیـوە خۆیـان لـەو دیاردەیـە بپارێـزن. سروشـتی

خاوەندارێتیی کەناڵەکان، یەکێکە لە هۆکارە سەرکییەکان کە بووەتە بنەمای ستراتیژی رووماڵکردنی رووداو و پێشهاتەکان، بەجۆرێک هەریەکەو بەپێی بەرژەوەندییە سیاسیی و ئابوورییەکان چێوەسازیی دەکەن.

- لە هەرێمی کوردستانی عیراقدا رێوشوێنی ستراتیژیی بۆ رووبەڕووبوونەوەی چەواشەکاریی میدیایی نەگیراوەتەبەر و بایەخی ئەوتۆی پێنەدراوە، سەرەرای ئەو هەموو گێژاوە، گرفت و ژاوەژاوی بۆ جەماوەر و میدیا و لایەن و بوارە جۆراوجۆرەکانی ئەم هەرێمە دروستکردووە.

- ئەو یاسا بەرکارانەی بۆ رێکخستنی کاری رۆژنامەوان لە هەرێمی کوردستانی عیراقدا بوونییان هەیە، وەڵامدەرەوەی داخوازییەکانی سەردەمی ئێستای بوارەکە نیین و چارەسەری کێشەکانی بواری میدیایان تێدا نییە.

- حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق هەنگاوی کردارەکیی ئەوتۆی نەناوە بۆ رووبەڕووبوونەوەی دیاردەی چەواشەکاریی، لە کاتێکدا دیاردەکە کێشەی قووڵی بۆ میدیا و جەماوەر دروستکردووە و لایەنی نەرێنیی دیاردەکە رەنگدانەوەی بەسەر حکومەتیشدا هەیە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە حکومەتی هەرێمی کوردستانی عیراق مەترسیی ئەم دیاردەیەی لەبەرچاو نەگرتووە.

- دروستکردنی ناوەند و دامەزراوەی راستاندنی هەواڵ و زانیارییەکان، پێویستییەکی هەنوکەیی دۆخی میدیایە لە هەرێمی کوردستان. لە زۆرینەی وڵاتانی جیهاندا میدیا و میدیاکاران ئەمەیان وەك نەخشەرێگای رووبەڕووبوونەوەی چەواشەکاریی میدیایی بەکارهێناوە و توانیویانە دیاردەکەی پێ سنورداربکەن.

- دامەزراوە، کۆمپانیا و ناوەندە میدیاییە سەرەکییەکان لە هەرێمی کوردستاندا بە ستراتیژێکی بەرنامە بۆ دارێژراو هەنگاوی گەورە و سەرەکییان نەناوە بۆ رووبەڕووبوونەوەی دیاردەی چەواشەکاریی میدیایی، بەڵکو هەندێک کات بەمەبەست بێت یان بەبێ مەبەست، بەشدارن لە چەواشەکاریی یان خزمەتکردن بە چەواشەکاران.

راسپاردە و پێشنیار:

لەبەر رۆشنایی دەرئەنجامەکانی توێژینەوەکەدا، توێژەران ئەم راسپاردە و پێشنیارانە پێشکەش بە لایەنە پەیوەندیدارەکان دەکەن:

- پابەندبوونی میدیاکاران و دەزگا میدیاییەکان بە بنەماکانی ئیتیکی پیشەی رۆژنامەنووسیی لەپێناو دوورکەوتنەوە لە چەواشەکاریی و بەلارێدابردنی وەرگر سەبارەت بەو کەیسە هەستیارانەی کە دەبنە رۆژەڤی رووماڵکردن.

- هەماهەنگیی نێوان دەزگا و دامەزراوەکانی یاسادانان، جێبەجێکردن، دادوەریی، سەندیکا پەیوەندییدارەکان و میدیاکاران، لەپێناو رەخساندنی بنەمای شەفافییەتی بڵاوکردنەوە و بەدەستهێنانیی زانیاریی و هەڵمەتی هوشیارکردنەوەی رۆژنامەنووسان بەرامبەر چەواشەکاریی میدیایی و لێکەوتەکانی.

- میدیا سەنگین و باوەڕپێکراوەکان بە ستراتیژێکی بەرنامە بۆ دارێژراو هەنگاوی کردەیی بنێن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی دیاردەی چەواشەکاریی میدیایی. ئەرکی دروستکردنی ناوەندی راستاندنی هەواڵ و زانیاری لەئەستۆبگرن وەک پێویستییەکی هەنووکەیی دۆخی میدیا لە هەرێمی کوردستان- عێراق.

- پەرلەمانی کوردستان- عێراق یاسای رێکخستنی کاری رۆژنامەوانیی هەمواربکاتەوە، بە جۆرێك هاوتەریب و گونجاو بێت لەگەڵ کات و زەمینەی ئێستای کاری میدیایی کە گۆڕانکاریی ریشەیی تێیدا هاتووەتە ئاراوە.

- بایەخدان بە پەروەدەیی میدیایی لە ناوەندەکانی خوێندن و هەروەها لەرێی دامەزراوە تایبەتمەندەکانی بە بوار میدیا، رێنمایی چۆنێتیی رووبەڕووبونەوەی چەواشەکاران دەربکات.

التضليل الإعلامي وإستراتيجية مكافحته في إقليم كوردستان- العراق

ملخص البحث:

تهدف هذه الدراسة إلى شرح أبعاد وأسباب إنتشار ظاهرة التظليل الإعلامي وتحديد استراتيجية شاملة لمكافحتها من قبل البرلمان وحكومة إقليم كردستان العراق والنقابات والمؤسسات المعنية. حيث تكونت عينة الدراسة من حالتين مهمتين أصبحتا موضوع نقاش الرأي العام إثر تغطيتها الكثيفة عبر الوسائل الإعلامية الكوردية عام ٢٠٢١، وهما: قضية إغلاق مستشفى هيوا الخاص بمعالجة المرضى المصابين بالسرطان في السليمانية، وقضية إعتقال ومحاكمة عدد من النشطاء في منطقة بادينان من قبل السلطات المحلية بتهمة التجسس. تم تطبيق الدراسة على قناتين إخباريتين كورديتين، وهما (NRT) و (Rudaw) والمواقع الإلكترونية وصفحات التواصل الإجتماعي التي تحمل الأسماء نفسها. وفي إطار المنهج الوصفي، تم إجراء المسح النوعي والكمي للأخبار والبرامج والفنون الصحفية التي تم توضيفها لتغطية الحالتين في كلا القناتين. بعد عرض شامل للوضع الإعلامي ثم تحليل محتوى أخبار (عينة الدراسة)، عرض الباحثان ثلاث آليات كإستراتيجية لمكافحة التضليل الإعلامي في إقليم كوردستان، وهما: آليات إعلامية، آليات قانونية وآليات إدارية. وتوصل الباحثان إلى أن التضليل الإعلامي كظاهرة عالمية منتشرة أثر على البيئة الإعلامية في الإقليم. حيث عجزت القنوات الكوردية عن حماية نفسها من هذه الظاهرة. ولم تُتخذ الجهات المعنية تدابير استراتيجية لمكافحة التضليل الإعلامي. هذا وعلى الرغم من أن القوانين السارية لتنظيم العمل الإعلامي ليست في مستوى تلبية احتياجات هذه المرحلة في مكافحة ظاهرة التضليل الإعلامي. وعليه تقدم الدراسة توصيات للبرلمان والحكومة والمؤسسات الإعلامية الرصينة في كردستان العراق بغية إعتماد استراتيجية لمكافحة التضليل الإعلامي وإصدار قوانين جديدة لمكافحته، والاهتمام بالتثقيف الإعلامي وإنشاء مراكز للتحقق من صحة الأخبار والمعلومات.

الكلمات المفتاحية: التضليل الإعلامي - الإستراتيجية - الاستقرار الإعلامي، البيئة الاعلامية

Disinformation and the strategy of combating it in the Kurdistan Region - Iraq

Abstract

This study aims to explain the dimensions and reasons for the spread of the phenomenon of media shading and to define a comprehensive strategy to combat it by the parliament, the Kurdistan Regional Government of Iraq and the relevant unions and institutions. Where the study sample consisted of two important cases that became the subject of public opinion debate after their extensive coverage through the Kurdish media in 2021, namely: the issue of closing Hiwa Hospital for treating patients with cancer in Sulaymaniyah, and the case of the arrest and trial of a number of activists in Badinan region by local authorities on charges of espionage. The study was applied to two Kurdish news channels, namely (NRT) and (Rudaw), and websites and social networking pages with the same names. Within the framework of the descriptive approach, a

qualitative and quantitative survey was conducted for news, journalistic programs and arts that were added to cover the two cases in both channels. After a comprehensive presentation of the media situation and then analyzing the content of news (the study sample), the researchers presented three mechanisms as a strategy to combat disinformation in the Kurdistan Region, namely: media mechanisms, legal mechanisms and administrative mechanisms. The researchers concluded that disinformation as a global phenomenon has affected the media environment in the region. The Kurdish channels were unable to protect themselves from this phenomenon. The concerned authorities did not take strategic measures to combat disinformation. This is despite the fact that the laws in force to regulate media work are not at the level of meeting the needs of this stage in combating the phenomenon of media disinformation. The study presents recommendations to the parliament, the government, and the combat solid media institutions in Iraqi Kurdistan in order to adopt a strategy to combat media disinformation, issue new laws to it, pay attention to media education and establish centers to verify the authenticity of news and information.

Keywords: media disinformation - strategy - media stability, media mechanisms

لیستی سەرچاوەکان:

کوردیی:

١-یاسای ڕۆژنامەگەریی لە کوردستان (٢٠٠٩): ژمارە (٣٥)، سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان، هەولێر.

٢- یاسای قەدەغەکردنی خراپ بەکارهێنانی ئامێرەکانی پەیوەندیکردن لە هەرێمی کوردستان - عیراق (٢٠٠٨): یاسای ژمارە (٦) ی ساڵی ٢٠٠٨. ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان-عیراق، هەولێر.

عەرەبیی:

٣-ابو عرقوب، عمر (٢٠١٩): ستة انواع للاخبار الكاذبة في العصر الرقمي، مجلة الصحافة، ع١٣، السنة الرابعة، معهد الجزيرة للاعلام.

٤-الدليمي، عبدالرزاق (٢٠١٨): اشكاليات الاخبار المفبركة وتاثيرها في تشكيل الراي العام، دراسة اعلامية، مركز الجزيرة للدراسات.

٥-بورديو، بيير (٢٠٠٤): التلفزيون وآليات التلاعب بالعقول، ترجمة: درويش الحلوجي، دار كنعان، ط١، دمشق.

٦-بوسعيد، إيناس (٢٠١٨): آليات التحقق من الاخبار المتدفقه عبر الاعلام الاجتماعي، ورقة بحثية، معهد الجزيرة للإعلام. (https://institute.aljazeera.net/ar/ajr/article/٢٤٩) تاريخ الزيارة: (٢٠٢٢/٦/٢٨).

٧-بومعيزة، د.سعيد (٢٠٢٢): التضليل الإعلامي وأفول السلطة الرابعة، رابط المنشور: /elibrary.mediu.edu.my/books MEDIU٣٠٠٣ تاريخ الزيارة: (٢٠٢٢\٦\١٢).

٨-تريبرت، كريستيان و الخطيب، هادي (٢٠١٨): الصحافيون الرقميون: التحقيق المفتوح المصادر والتحقق من الاخبار في النزاعات، معهد الجزيرة للاعلام، دار الكتب القطرية، قطر، ط١.

٩-حسونة، نسرين (٢٠١٥): نظريات الاعلام و التصال، منشورات شبكة الألوكة (www.alukah.net).

١٠- درخشان، حسين و واردل، كلير (٢٠٢٠): الصحافة والاخبار الزائفة و التضليل- دليل التدريس و التدريب في مجال

الصحافة، منظمة الامم المتحدة - يونسكو.

١١-عبدالله، ايمان محمد حسنى (٢٠١٨): اليات التضليل فى الخطاب الخبري للصفحات الزائفه المنتحلة لاسماء الصحف المصرية على شبكة الفيسبوك، المجلة المصرية لبحوث الرأي العام، مج١٨، ع١، ٢٠١٨.

١٢-نامق، جنار (٢٠١٨): الإبادة الجماعية وأساليب التضليل الاعلامي، دار غيداء للنشر والتوزيع، ط١، عمان.

١٣-واردل، كلير (٢٠٢٠): دليل التحقق من عمليلت التضليل و التلاعب الاعلامي، عصر فوضى المعلومات، معهد جزيرة للاعلام، الطبعة الاولى.

١٤-وني، وسيم (٢٠٢٢): التضليل الاعلامي، لعبة العصر، ورقة بحثية، صحيفة الرأي اليوم، https://www.raialyoum.com/ تاريخ الزيارة (٢٠٢٢/٥/١٦).

١٥-يي، ايمي (٢٠٢٢): قصة الدولة الأوروبية التي تحارب الأخبار الزائفة لحماية أمنها القومي، موقع بي بي سي، رابط المنشور: https://www.bbc.com/arabic/vert-fut-٦٠٢٠٧٥٧٩ تاريخ الزيارة (٢٠٢٢\٧\١١).

ئینگلیزیی:

16-Cherilyn Ireton and Julie Posetti (2018): Journalism,'Fake News' & Disinformation, Handbook for Journalism Education and Training UNESCO Series on Journalism Education Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, p14.

17-the European Association for Viewers Interests, beyond" fake news" , eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/ (122022/6/).

18-European Union external action (2018): Action Plan against Disinformation - Pdf, www.eeas.europa.eu/node/54866_en , Brussels (92022/6/).

19- Snopes, https://www.snopes.com/about/, (22\6\2022).

20-the Duke Reporters Lab, reporterslab.org/tag/fact-checking-database (12\12\2021).

21-McNamara Robert (2022): What Is Disinformation? Definition and Examples, www.thoughtco.com/disinformation-definition (29\8\2022).

22- media ombudsman and media council, https://www.presscouncils.eu/members-sweden, (7\5\2022).